

8. Держархів Рівненської обл., ф. 30, оп. 18, спр. 489, арк. 1.
9. Держархів Рівненської обл., ф. 46, оп. 9, спр. 1974, арк. 64-64 зв.
10. Держархів Рівненської обл., ф. 30, оп. 18, спр. 2133, арк. 79-80 зв.
11. Домашовець В. Пастор Василь Бура / В. Домашовець // Українське місійно-біблійне товариство – Об'єднання українських євангельсько-баптистських церков у ЗСА. – Моріс Плейнс: УМБТ, 2000. – С. 84.
12. Зерна пам'яті. Історія церкви євангельських християн-баптистів м.Рівного (з нагоди 100-річчя) / Л. Бородинська, Л. Шевчук, О. Крещук та ін. / Упорядник: Л. Шевчук. – Рівне: Дятлик М., 2016. – 424 с.
13. Інтерв'ю з Єфимчуком Василем Степановичем (1927 р.н., с. Колоденка, проживає в смт. Квасилів) записала Бородинська Л. І. 19.05.2016 р. – Архів ІТ «Сувій».
14. Краткое описание возникновения евангельско-баптистского движения в Ровенской области, Евангельских христиан в Ровно. Копия. Оригинал сдан в Киев 15.11. 1973 г. – Архів Першої церкви ЄХБ м. Рівного.
15. М.Д.Б. Аркадій Мулько (посмертна згадка) / М.Д.Б. // Післанець правди. – 1979. - № 7-8. – С. 38-40.
16. Пам'ятайте наставників...// Свічник. – 1996. – № 2. – С. 9 – 11.
17. Подворняк М. Небесний дім / Михайло Подворняк. – Вінніпег – Чикаго: Дорога правди, 1965.
18. Шабаровський В. Наш край очима польської статистики: перепис 1921 року / Володимир Шабаровський [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://ogo.ua/articles/toprint/2003-01-24/1920.html>
19. Шендеровский Л. Евангельские христиане. Возрожденное евангельское движение в исторической христианской церкви: исторический очерк (XIX-XX вв.) / Людвиг Шендеровский. – Торонто: Издание Канадского Союза евангельских христиан. – 1980.
20. Ярцев А. Секта евангельских христиан / А. Ярцев. 2-е изд. – М.: Издание акц. об-ва «Безбожник» тип. изд-ва «Крестьянская газета», 1928.
21. 2-gi Zlot młodziży Ewangelicznych Chrzescijan w Polsce // Ewangeliczny Chrzescijanin. – 1936. – № 3. – Str. 5-7.
22. Akt kupna-sprzedaży nieruchomości położonej w m.Równem, przy ulicy Szpitalnej pod № 39.
23. Archiwum Akt Nowych w Warszawie, Zespół «Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego», sygn. 1446, str. 61-66.
24. Bednarczyk K. Historia Zborów Baptystów w Polsce do 1939 roku /Krzysztof Bednarczyk. – Warszawa: Słowo Prawdy, 1997.
25. Dział siostr // Ewangeliczny Chrzescijanin. – 1935. – № 12. – Str. 12.
26. Gorodiszcz Piotr pastor // Stowarzyszenia Szukamy Polski [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://www.szukamypolski.com/strona/osoba/48>
27. Księga protokołów z posiedzeń Zarządu – Komitetu Związku Ewangelicznych Chrzescijan i Baptystów. – Archiwum Rady Kościoła Ewangelicznych Chrzescijan w Polsce.
28. Księga protokołowa Zboru Ewangelicznych Chrzescijan w Kostopolu. – Архів церкви ЄХБ у м. Костополи.
29. Międzywyznaniowy zjazd w Polsce // Ewangeliczny Chrzescijanin. – 1935. – № 4-5. – Str. 20-22.
30. Wiśniewski T. Konwersje żydów na ziemiach polskich studium przypadku Misji barbikańskiej w Białymstoku 1924-1939: rozprawa doktorska / Tomasz Wiśniewski. – Poznań: Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, 2011.

УДК 94 (477.81) «1941/1944»

Наталія Омельчук

МІСТО РІВНЕ В УМОВАХ НІМЕЦЬКОЇ ОКУПАЦІЇ (1941-1944 РР.)

У науковій статті на основі архівних документів, матеріалів часопису «Волинь» та сучасної історіографії було досліджено процес формування органів окупаційної влади в Рівному, проаналізовано специфіку соціально-економічного життя столиці рейхскомісаріату «Україна», з'ясовано особливості культурно-освітнього та релігійного становища місцевого населення.

Ключові слова: окупація, «новий порядок», рейхскомісаріат «Україна», Рівне, трудова повинність, карткова система, шкільництво.

В научной статье на основе архивных документов, материалов газеты «Волинь» и современной историографии был исследован процесс формирования органов оккупационной власти в Ровно, проанализирована специфика социально-экономической жизни столицы рейхскомиссариата «Украина», выяснены особенности культурно-образовательного и религиозного положения местного населения.

Ключевые слова: оккупация, «новый порядок», рейхскомиссариат «Украина», Ровно, трудовая повинность, карточная система, школьничество.

The scientific article was investigated the formation of the occupation authorities in Rivne, analyzed the specific social and economic life of the capital of the Reich Commissariat «Ukraine», revealed features of cultural, educational and religious situation of the local population on the basis of archival documents, materials of the magazine «Volyn» and modern historiography.

The scientific article was investigated the formation of the occupation authorities in Rivne, analyzed the specific social and economic life of the capital of the Reich Commissariat «Ukraine», revealed features of cultural, educational and religious situation of the local population on the basis of archival documents, materials of the magazine «Volyn» and modern historiography.

The purpose of the article is to clarify the main trends in the capital management Nazi Reich Commissariat «Ukraine», comprehensive study daily life of the inhabitants of Rivne and their relationship with the German occupational administration in 1941-1944.

The methodological basis of the principles of historicism and scientific objectivity that provide unbiased, analytical processing of collected information, critical understanding of individual groups and sources, historiographical works and comparing different points of view on the issue. The general scientific methods were used for analysis and synthesis of the material in the process of writing. From special historical methods used problem-chronological, historical and comparative.

Introducing the «new order», the Nazis formed its own system of government, creating the necessary conditions for resolving the problems of everyday life in the occupied city. Due to the failure of the «blitzkrieg» plan was held resuscitation process certain industries and adjusted output of light, food and processing industry. The intensive usage of labor resources in Rivne didn't provide a decent wage, and the most effective form of robbery wealth in local inhabitants was the imposition of its various taxes. Educational activities of the German authorities carried out in the context of the general political course of Nazi Germany and provided long-term program of transformation locals labor of the Third Reich. A peculiar chord occupation policy became active usage of the religious factor. The policy of the German leadership was aimed at ensuring its own interests, as throughout the Reich Commissariat «Ukraine».

Key words: *occupation, «new order», Reich Commissariat «Ukraine», Rivne, labor conscription, rationing system, schooling.*

Початок німецько-радянської війни зумовив поетапну окупацію нацистами українських міст. Не винятком було і Рівне, якому відводився статус столиці рейхскомісаріату «Україна».

Необхідність запровадження нової системи управління визначила основні напрямки діяльності німецької адміністрації в місті. Уже з перших днів нацистського перебування в Рівному, створювались органи окупаційної влади. За короткий час постала Рівненська обласна управа, що складалася з 11 відділів: загального (секретаріату), адміністративного, освітнього, фінансово-податкового, технічно-шляхового, земельного, торгово-промислового, ветеринарного, статистичного, відділу праці, пропаганди, суспільної опіки та охорони здоров'я [11, арк.3]. На посаду голови даної установи було призначено І. Корноухова.

На початку липня 1941 р. створено Рівненську міську управу, яку очолив П. Бульба. 15 липня він видав свій перший наказ, що стосувався структури управи та її кадрових призначень. Відповідно до даного документу утворювались наступні відділи: загальний (завідувач – заступник бургомістра І. Сав'юк); апровізаційний (завідувач – Н. Шевчук); рахунково-фінансовий (завідувач – Є. Гасневич); торговий (завідувач – Ю. Личик); житловий (завідувач – М. Ковальчук); поштовий (завідувач – М. Пахолек); санітарний (завідувач – Л. Дубінський) та транспортний (завідувач – М. Столяр). Згідно подальших розпоряджень П. Бульби керівником рівненської друкарні було призначено П. Родика, завідувачем шкільного відділу міської управи – П. Ковальського, керівником будівельно-промислового відділу – П. Дзигу, головним лікарем міської ветеринарної лікарні – Й. Комарянського, директором водогону та каналізації – В. Стежка, директором міської електростанції – М. Ярмоловича, головним міським садівником – Е. Рауха [8, арк.21].

Будь-які кадрові зміни відбувались лише з дозволу бургомістра, а кожному працівникові управи для безперешкодного пересування містом видавали білі нарукавні пов'язки, на яких стояли печатки військової комендатури.

Восени 1941 р. при адміністрації рейхскомісара Е. Коха було створено Українську раду довірених осіб, яку очолив С. Скрипник. Дана установа претендувала на отримання від чиновників німецької цивільної влади частини повноважень щодо призначення на керівні посади в органи української допоміжної адміністрації.

Потреба контролю за діяльністю керівництва обласної та міської управ сприяла формуванню Рівненського гебітскомісаріату – першої інстанції цивільної окупаційної влади столиці рейхскомісаріату «Україна». На посаду обласного комісара було призначено доктора В. Беера, який своїм головним завданням вважав «виправлення шкоди заподіяної більшовиками і намагання піднести господарський стан області, навести лад і порядок, запровадити господарку посиленої ощадності» [21, с.54]. До компетенції гебітскомісара входили питання політичного, господарського та культурного життя області.

Колоніальний режим в окупованому місті нацисти підтримували мережею каральних поліційних органів, що становили єдину структуру поліції безпеки і перебували під контролем Головного управління імперської безпеки, вищого керівництва охоронних загонів (СС) та поліції. Підрозділи поліції безпеки діяли відповідно до наказів рейхсфюрера СС: розслідували політичні справи, акти саботажу, проводили обшуки та арешти, попереджували здійснення диверсій, брали участь у знищенні євреїв. З метою утихомирення місцевого населення окупаційна влада створила німецький верховний суд, юридичні права якого поширювались на всю територію рейхскомісаріату «Україна» [22, с.86]. Судочинство в ньому здійснювали особи німецької національності, які розглядали кримінальні справи та апеляційні скарги нижчих судових інстанцій.

Основними принципами функціонування органів окупаційної влади в Рівному стали мінімізація управлінських витрат, максимальна ефективність діяльності адміністративного апарату, досягнення поставлених завдань будь-якими засобами та високий рівень самостійницьких дій німецьких управлінців.

Внаслідок недовготривалих боїв у Рівному, руйнувань зазнала велика кількість його стратегічних об'єктів. Спроби нацистської влади відновити місцеву промисловість наштотувались на низку труднощів. Для відбудови підприємств окупантам не вистачало інженерно-технічного персоналу, достатньої кількості палива, технологічного устаткування тощо.

Однак, на кінець жовтня 1941 р. було повністю відновлено роботу каналізації та водогону. Впродовж двомісячної праці Центросоюзу в Рівному постали такі підприємства: механічна фабрика макаронів (вул. Шкільна, 13); фабрика емалей, де одночасно виготовляли пасту для взуття (вул. Шолохова, 66); фабрика по виробництву кінських підков, пателень, важів, будівельних гаків, нагрівальних печей та окову до упряжі (вул. Обозова, 6); фабрика з виготовлення теплих чобіт (вул. Хмільна, 30); фабрика, де виробляли гречану та пшеничну крупи (вул. Пекарська, 28); фабрика щіток рогових гребенів (вул. Б. Хмельницького, 173); підприємство по виробництву посторонок та різного мотуззя (вул. Замкова, 12) [24, с.3]. У стані монтажу знаходились 2 фабрики макаронів (вул. Легіонів, 28), механічна фабрика кави (вул. Б. Хмельницького, 134), фабрика мила й пасти для взуття (вул. Обозова, 14) [20, с.3].

В період німецької окупації в місті також функціонували 8 млинів, овочесушарня, валянкові та 2 овочеконсервних фабрики, підприємство по виробництву ковбасних виробів, кістковопереробний завод, 2 мармеладні, 9 пекарень, підприємства з виробництва лимонаду та газованих вод, оцту, свічок, цегли, пива, лікеру й горілки [5, арк.20].

Режим роботи на підприємствах регулювало розпорядження Е. Коха від 20 грудня 1942 р. Відповідно до даного документу, вводився 54-годинний робочий тиждень. На промислових об'єктах, що одержали дозвіл на випуск продукції, робочий день тривав з 7.00 до 19.00 години. Загальновизнаними вихідними вважалися релігійні свята та неділя [14, арк.23]. Особливістю діючих підприємств Рівного стала уніфікація фасадних вивісок, з зазначенням назви та прізвища керівника німецькою й українською мовами. Єврейські власники були зобов'язані додатково вказувати «Жидівське підприємство».

Підприємцям, яким пощастило не втратити свою справу та займатися нею далі, німецька адміністрація готувала нестерпні умови роботи: збільшення норм поставок, зростання пакету обов'язкових безоплатних послуг, які необхідно надавати владним окупаційним структурам. Тому працювати на себе рівнянам стало вкрай не вигідно.

Нацисти вивели з підпорядкування міської управи всі прибуткові підприємства. Єдиним стратегічним об'єктом місцевого масштабу, що залишився в її віданні, була електростанція. Однак, окупанти безперервно контролювали економне використання електроенергії та оплату за її споживання. 30 жовтня 1941 р. гебітскомісар В. Беєр видав розпорядження, в якому чітко визначалась потужність електричних ламп – від 15 до 40 Ват залежно від розміру приміщення. Встановлення в одному помешканні більше, ніж однієї лампи, суворо заборонялося, так як і користування електричними печами. Певними часовими рамками обмежувалася дія електронагрівальних приладів та електроплиток – лише з 8.00 до 15.00 години. Порушення даних вимог передбачало негайне відключення від електричного струму, конфіскацію приладів, арешт або штраф до 1000 крб [15, с.3].

Поряд із відновленням роботи промислових об'єктів, відроджувалися ремісничі майстерні, що не вимагали високих виробничих затрат, обходилися використанням незначної кількості сировини та нескладного технологічного обладнання [4, арк.8]. Бути добрим фахівцем означало мати роботу й можливість налагоджувати корисні зв'язки серед впливових німецьких клієнтів. В ремісничих промислах в Рівному здебільшого домінували особи єврейської національності, а єврейська рада (юденрат) виступала в ролі посередника між громадою та місцевою владою.

За період окупаційного режиму в місті працювало 42 буфети-закусочні, 32 пивні-закусочні, 5 аптек, велика кількість магазинів. Відкриті гітлерівцями крамниці обслуговували представників нацистської влади та солдатів вермахту. З місцевим населенням вищезазначені торгівельні спілки вели лише бартерну торгівлю: «...сіл, сірники, соду німці обмінювали на яйця, сало, масло, хліб...» [5, арк.20].

В листопаді 1941 р. В. Беєр видав наказ про відновлення ринкової торгівлі. Торг проходив по обидві сторони вулиці Вартової обабіч проїжджої частини з 7 до 13 години. Представникам єврейської національності вхід на його територію до 10 години обмежувався [6, арк.18]. Торгівля шкірою, мануфактурними та промисловими виробами на вулиці суворо заборонялася. Біля продавців стояли таблички з вказаними паспортними даними та постійним місцем проживання, а кожного четверга на площі вивішували ціни.

Про встановлення максимальних цін на харчі, завищення яких заборонялося, йшлося в розпорядженні рівненського гебітскомісара: «1 кг хліба мав коштувати не більше 1 крб., масла – 24-26 крб, свинини – 8-10 крб, сала – 15-20 крб, солі – 0,5 крб, гречаної крупи – 2,2 крб, оселедців – 4-7 крб. Вартість 1 л олії не повинна перевищувати 16 крб, пива – 4 крб, молока – 1,5 крб. Одне яйце обходилося в 50 к., коробка сірників – у 5 к.» [6, арк.19]. Недотримання даних вимог, передусім спекуляція, обман, підвищення цін, завершувалося штрафом до 1000 крб, арештом та конфіскацією товару. Цікавим було те, що покарання застосовувалося як до продавців, так і до покупців.

Регулювання цін здійснювалося і в закладах громадського харчування: сніданок (хліб, масло, «мармоляда», 2 яйця, шматок ковбаси або сир, кава) коштував 3 крб, обід (борщ, м'ясо або риба, овочі, картопля) – 6 крб, вечеря (хліб, масло, 2 яйця, салат, ковбаса або сир, чай) – 5 крб, склянка чаю або кави – 60 к. [20, с.3].

Карткової системи в Рівному певний час не вводили. Всі фінансові операції розпочалися з організації банків та емісії національної валюти. В період окупації в місті функціонували 2 банки – Рівненський обласний та господарський –, головним завданням яких стало регулювання грошового обігу й допомога в розвитку господарського життя всієї області. Відсутність обігових коштів на початкових етапах діяльності даних установ не завадила їм у процесі надання кредитів місцевим підприємствам та організаціям.

Навесні 1942 р. в окупованому місті розпочався випуск власних грошових одиниць. Як наслідок, німецька влада організувала обмін радянської валюти на нову у співвідношенні 1 рейхсмарка = 10 крб. Однак, запровадження карткової системи на продукти різко знецінило гроші та зробило їх не потрібними. Норми видачі

продуктів стали наступними: хліб – 200 г на день для робітника й 150 г для тих, хто перебуває на утриманні; м'ясо – 1 кг на місяць для робітника й 400 г для тих, хто на утриманні; крупи – 1 кг на місяць; сірників – 2 коробки; махорки – 1 коробка [6, арк.1].

На підставі наказу А. Гітлера «Про управління у знову зайнятих східних областях» 5 серпня 1941 р. було видано розпорядження «Про обов'язкове запровадження трудової повинності», де зазначалося, що «всі мешканці віком від 18 до 45 років підлягають відповідно до їх працездатності загальній трудовій повинності» [21, с.28]. Для обліку працездатного населення бургомістр П. Бульба у будинку міської управи здійснив реєстрацію мешканців Рівного, яка проходила у декілька днів та в алфавітному порядку. Достовірну інформацію про чисельність рівнян отримати не вдалось, тому виникала потреба періодично проводити додаткові реєстрації.

З огляду на примусову трудову повинність, в окупованому місті було створено біржу праці – арбайтзамт, керівником якої став Д. Лінденлоф. Дана установа знаходилась у підпорядкуванні В. Беєра та вела ретельний облік робітників і службовців. Кожну працездатну особу зараховували до фахової групи залежно від професійної кваліфікації та освітнього рівня. Згідно документації податкового відділу міської управи, працездатні громадяни належали до шести розрядів [19, с.59], що різнилися між собою за способом зайнятості: робітники та службовці, ремісники і дрібні підприємці, представники вільних фахів (лікарі, священники), торговці та гендельні підприємці, орендодавці, власники худоби.

З точки зору престижу та вигоди робочих умов, трудящих Рівного умовно поділяли на більш чіткіші категорії. До першої відносилися німці та переселенці німецького походження, а також іноземці, що працювали в місті за контрактом. Окрему групу становили державні службовці, порядок оплати праці яких залежав від характеру роботи. Особи, що отримали можливість започаткувати власну справу або працювати на німецьких підприємствах, входили до третьої категорії працівників. В окрему групу виділялись приватні підприємці-ремісники, які вміли створити необхідну річ, а потім її продати. Працівниками «вільних фахів» – лікарями, адвокатами, священниками – ставали здебільшого поляки або представники єврейської інтелігенції. Важливу категорію працездатного населення становили торговці [19, с.61].

Здійснюючи облік трудових ресурсів, нацисти відокремили євреїв від представників інших національностей та затвердили їх обов'язкову повинність до праці віком від 18 до 60 років. Окупанти не мали наміру знищувати всіх євреїв відразу. Живими їх цікавили лише ті, хто своїм фахом міг принести якусь користь Третьому Рейху. Водночас, навіть затребувана за нової влади професія, ще не гарантувала безпечного існування.

Розпорядженням гегітскомісара Рівного для працездатного населення міста встановлювався наступний щомісячний оклад: дрібним канцеляристам (писарям, рахівникам) – 130-220 крб; бухгалтерам, касирам, кореспондентам газет, керівникам середніх торгових підприємств – 220-350 крб; фабричним інженерам, конструкторам – 280-450 крб; керівникам фабрик – до 800 крб. У робітників оплата праці була погодинна й коливалася від 45 к. (учень) до 2,5 крб (майстер). Євреї та жінки отримували лише 80 % від даних сум [17, с.187].

Прикладом чіткої регламентації життя в Рівному було встановлення комендантської години. З 20 до 5 години, а згодом з 19 до 6 години діяло обмеження виходу на вулиці міста без посвідчення з особистим дозволом В. Беєра [3, арк.7]. Не виконання даного розпорядження тягнуло за собою накладення штрафу в розмірі від 50 до 1000 крб або арешт.

Важливим напрямом експлуатаційної політики в столиці рейхскомісаріату «Україна» стало оподаткування, порушення норм якого було неприпустимим та сприяло різноманітним додатковим стягненням. Так, подушний податок від 16 років і вище складав 100 крб з людини; реєстрація народження – 10 крб; реєстрація смерті – 20 крб; реєстрація шлюбу – 50 крб; податок на собак – 225 крб [2, с.21].

Скрутне становище населення окупованого міста посилювалося поширенням багатьох хвороб. На початку лютого 1942 р. захворюваність на висипний тиф порівняно з довоєнним часом зросла у 75 разів, черевний – у 12 разів, дифтерит – у 18 разів [17, с.190]. Головною причиною занедбаності системи охорони здоров'я було переконання про те, що пересічна людина не арійського походження лише одиниця німецької робочої сили.

Однією з найважливіших ланок національного життя місцевих мешканців, на думку нацистів, було шкільництво. Тому нововведення німецької влади безпосередньо торкалися і даної галузі. На початку липня 1941 р. в окупованому місті організовано міський відділ народної освіти, який очолив професор О. Ковальський. Керівником науково-методичної ради було призначено Н. Іщук [16, с.2]. Уже з перших днів свого функціонування міський відділ народної освіти розгорнув жваву діяльність: організував нагляд за школами та їх майном, уклав списки вчителів та дітей шкільного віку. Для кадрового забезпечення освітніх закладів було створено місячні курси українознавства.

Згідно нової освітньої моделі, яку репрезентував міський відділ народної освіти, навчання в нижчій і середній школах мало тривати 12 років: 4 роки у початковій школі та 8 років у гімназії або ж 6 років у початковій школі та 6 років у гімназії. До 1 класу приймалися діти у віці 7 років. У навчальних планах з'являлися нові предмети – релігія, історія України, географія України, латинська мова. Розширювався курс української літератури. Обов'язковою була заміна вивчення російської мови на німецьку [18, с.3]. Окупаційна влада прагнула завоювати довіру місцевого населення, тому дозволила виклад навчальних предметів українською мовою.

На початку лютого 1942 р. в столиці рейхскомісаріату «Україна» функціонувало дві гімназії: гуманістична імені Т. Шевченка та математично-природничка імені І. Мазепи, 4 шестикласні школи та декілька фахових – школа сестер і акушерок, домашнього господарства, технічна та торгівельна, музична школи [7, арк.9]. Розглядаючи середні навчальні заклади як один з основних інструментів запровадження «нового порядку» в окупованому місті, нацисти намагалися досягти поставленої мети – підготувати кваліфікованих фахівців для

роботи в Третньому Рейху. Однак, брак шкільних приміщень та приладдя, зменшення кількості учнів помітно гальмували освітній процес.

Наступним кроком «нових господарів» у Рівному стала реорганізація шестикласних народних шкіл та запровадження початкової освіти, що спричинило посилений контроль окупантів за відвідуванням учнями навчальних закладів. За досить короткий час сформувалася мережа фахових шкіл, влаштовувались курси з підготовки керівників дитячих садків міста та інструкторів для районних і сільських товариств.

Отримавши дозвіл нацистської влади, відновлює свою діяльність окружне товариство «Просвіта», що знаходилося на вулиці Б. Грінченка, неподалік костелу. Вступити до даного товариства мали право кожен українець чи українка, що досягли вісімнадцятирічного віку та вели достойний спосіб життя. Обов'язковою була сплата місячного членського внеску та одноразового вписового вартістю 5 крб [13, арк. 9].

Справами «Просвіти» керувала Рада, яка складалася з 5 осіб: голови і чотирьох референтів – виховання молоді, фінансового, культурно-освітнього та організаційного. Станом на 13 листопада 1942 р. до окружного товариства Рівного входили: Н. Кибалюк (голова товариства), Г. Грибок (фінансовий референт), Ф. Темнюк (культурно-освітній референт), М. Божок (організаційний референт), А. Ганке (секретар товариства), О. Демчук (інструктор), О. Костецька (машиністка), С. Максютинський (інкасент), М. Суходол (прибиральниця), С. Кибалюк (бібліотекар) [12, арк.12].

Працівники «Просвіти» намагалися дбати про національно-суспільне, релігійно-моральне, фізичне та культурно-освітнє виховання рівненської молоді. З цією метою створювались дитячі садки, організовувались гуртки, проводились різноманітні конкурси, споруджувались спортивні майданчики.

За період німецької окупації міста членами товариства проведено голосні спільні читання, де вивчали твори «П'ятизлотник», «Для загального добра» М. Коцюбинського, «Перекотиполе» Г. Квітки-Основ'яненка, «На вовчому хуторі» М. Маркевича; укомплектовано міську бібліотеку; організовано читальні, що передплачували газети та журнали [25, с.2]. Яскравим прикладом співпраці рівненської «Просвіти» з німецькою окупаційною владою стало створення самоосвітніх гуртків з викладом історії, культури Німеччини та студіюванням антибільшовицької літератури.

Одним з найефективніших засобів забезпечення культурного відпочинку німецьких військових був театр. Про його важливість для окупаційної влади свідчить «Спеціальне розпорядження щодо тилу № 4» від 24 листопада 1942 р., у якому йшлося про опалення театрів у холодну пору року та надання артистам українських труп додаткового продовольчого пайку в розмірах, встановлених для військовослужбовців Вермахту. У колишньому театрі єврея Зофрана, що знаходився на місці Народного дому в Рівному, режисер А. Демодовгопільський відновлює Український міський драматичний театр. Директором даної установи став М. Калинович [9, арк.27]. Слід зазначити, що міський театр характеризувався строгим внутрішнім розпорядком. Працівники не мали права покидати робочі місця під час урядових годин, а їжу та напої зобов'язувались споживати тільки на перерві. Вхід до будь-яких приміщень театру стороннім особам суворо заборонявся.

Український міський драматичний театр відкрився 14 вересня 1941 р. прем'єрою комедії І. Тобілевича «Мартин Боруля». Загалом, до його програми входили: «Венгерський танко» (оркестра під керівництвом В. Штайгера), сценка з опери «Запорожець за Дунаєм» II та III дії (виконавці М. Омелянович-Павленко, О. Мірошник), «На жнивах» (танок З. Корнаковської), «Коли розлучаються двоє» (дует М. Омеляновича-Павленка та М. Віціневської), п'єса Б. Грінченка «На громадській роботі» (режиссер та виконавець головної ролі М. Калинович) [10, арк.31].

Більшість театральних постановок в столиці рейхскомісаріату «Україна» презентували для нацистських військовослужбовців. Рівнянам було дозволено відвідувати міський театр лише раз на тиждень. У цей день початок комендантської години переносився на 23 годину, а всі вистави йшли тільки українською мовою.

Для перегляду пропагандистських кінохронік та німецьких розважальних стрічок функціонували міські кінотеатри «Кіно Скаля» та «Зольдатен кіно». Місцями розваг окупантів були численні кнайпи міста. На вулиці Сальського, 5 в Рівному знаходилось одне з найвідоміших німецьких казино.

Особливий статус Рівного як столиці рейхскомісаріату «Україна» зумовлював розвиток релігійного життя міста. Наприкінці літа 1941 р. з ініціативи Державного міністерства для окупованих територій Сходу було організовано Українську раду довір'я на Волині, яку очолив колишній посол до Польського сейму С. Скрипник. До складу даної громадсько-релігійної організації входили: відомий церковно-освітній діяч на Волині отець Никанор; рівненський адвокат М. Багриновський; колишній директор луцької гімназії, професор Б. Білецький; голова міської управи в Рівному П. Бульба; начальник шкільного відділу Рівненської області О. Бусол; колишній посол та генеральний секретар товариства імені митрополита П. Могили, професор І. Власовський; голова Рівненської обласної управи І. Корноухов; директор колишнього Крем'янецького ліцею М. Нестеровський; заступник голови Рівненської обласної управи Р. Волошин; голова міської управи в Луцьку, інженер М. Єрмолаєв; професор М. Кобрин з Крем'янця; відомий громадський та політичний діяч Б. Козубський; голова Луцької обласної управи А. Марченко; колишній посол з Володимир-Волинського В. Онуфрійчук; ковельський адвокат С. Підгірський; голова міської управи в Ковелі М. Пірогов; заступник голови окружної управи в Крем'янці М. Редько-Редківський; голова окружної управи в Костополі Г. Рибак; голова окружної управи в Дубному О. Сацюк; відомий письменник У. Самчук; юрист з Луцька Є. Тиранський та начальник відділу обласної управи в Луцьку А. Кох [26, с.3].

Своїм головним завданням, яке задекларувала Українська рада довір'я на Волині, була мобілізація енергії українців для швидкої перемоги Німеччини над Радянським Союзом. Заслухавши звіт про церковне питання на українських теренах та становище Православної церкви на Волині, її представники прийняли наступне

рішення: «Покликати тимчасову адміністрацію Української Православної Церкви на звільнених теренах, яка будучи національно-українська по своєму складу, провадила б справи Церкви з цілковитим забезпеченням суто-національного її характеру та довела б до скликання Всеукраїнського Церковного Собору в Києві» [23, с.2].

Попри складну релігійну ситуацію, в столиці рейхскомісаріату «Україна» поступово з'являлися ознаки відродження православного життя. Церковні споруди наново фарбувалися; у них надбудовували куполи, встановлювали іконостаси. Невід'ємним атрибутом духовного життя міста стало хрещення та вінчання. Поширеними були випадки перепоховання людей, під час яких відкривали труни з метою покласти всередину хрест або ікону.

Окреме місце в нацистській ідеології відводилось протестантським громадам. В цілому, ставлення німецької влади до представників даної конфесії мало бути толерантним. Виняток становили протестанти, що являли собою будь-яку політичну небезпеку.

Для здійснення духовної та благодійницької роботи серед українського населення, налагодження зв'язків між розрізненими протестантськими громадами на українських територіях, до Рівного переїздить В. Гусарук – голова місіонерської організації «Товариство взаємної допомоги євангельських християн у Польщі» [1, с.125]. В окупованому місті протестантський лідер відкрив фабрику, що знаходилася на вулиці Розбитій та прогресувала завдяки тому, що більшість виробленої продукції німецька влада купувала для військових потреб. Співпраця з нацистами давала можливість В. Гусаруку вільно пересуватися окупованими територіями та перевозити до столиці рейхскомісаріату «Україна» великі партії релігійної літератури, виданої різними мовами.

Таким чином, запроваджуючи «новий порядок» в окупованому місті, нацисти сформували власну систему органів управління, що створило необхідні умови для врегулювання проблем повсякденного життя населення. В зв'язку з провалом плану «блискавичної війни» відбувся процес реанімації певних галузей виробництва та налагодився випуск продукції підприємств легкої, харчової і переробної промисловості. Інтенсивне використання трудових ресурсів Рівного не передбачало гідної оплати праці, а найефективнішою формою пограбування статків місцевих мешканців стало обкладання його різноманітними податками. Освітня діяльність німецької влади в місті здійснювалася в контексті загальнополітичного курсу нацистської Німеччини та передбачала довготермінову програму перетворення місцевих жителів на робочу силу Третього Рейху. Своєрідним акордом політики окупантів в Рівному стало активне використання релігійного чинника.

Джерела та література

1. Бородинська Л. Соціальна та просвітницька діяльність протестантів-українців у середовищі слов'янських народів у 40 роках ХХ ст. / Л.Бородинська // Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії: зб. наук. пр. Рівненського державного гуманітарного університету. – 2012. – Вип. 23. – С.122-131.
2. Данильчук В. Рейхскомісаріат - Рейхові: українці з Рівненщини на примусових роботах в Австрії та Німеччині / В. Данильчук. – Рівне: 2013. – 280 с.
3. Державний архів Рівненської області (ДАРО), ф. 22, оп. 1, спр. 3.
4. ДАРО, ф. 33, оп. 1, спр. 4.
5. ДАРО, ф. 33, оп. 3, спр.1.
6. ДАРО, ф. 33, оп. 5, спр. 1.
7. ДАРО, ф. 33, оп. 7, спр. 14.
8. ДАРО, ф. 33, оп. 8, спр.8.
9. ДАРО, ф. 33, оп. 13, спр. 10.
10. ДАРО, ф. 33, оп. 13, спр. 11.
11. ДАРО, ф. 67, оп. 1, спр.1.
12. ДАРО, ф. 69, оп. 1, спр. 3.
13. ДАРО, ф. 69, оп. 1, спр. 27.
14. ДАРО, ф. 78, оп. 4, спр.19.
15. Електростанція м. Рівного // Волинь (Рівне). – 1941 р. – 20 листопада.
16. З діяльності Міського відділу народної освіти в Рівному // Волинь (Рівне). – 1941. – 1 вересня.
17. Іванов С. Регламентация життя населення Волині в роки німецької окупації / С. Іванов // Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. – 2014. – Вип. 37. – С. 185-190.
18. Іщук Н. Наша школа / Н. Іщук // Волинь (Рівне). – 1941. – 14 вересня.
19. Криваві жорна війни. Трудова повинність на Рівненщині у 1941-1944 роках. Спогади, документи, факти / Упоряд. С. Ситай. – Рівне: видавець О. Зень, 2013. – 160 с.
20. Личик Ю. Кооперація в Рівному / Ю. Личик // Волинь (Рівне). – 1941. – 2 листопада.
21. Німецько-фашистський окупаційний режим на Україні: збірник документів та матеріалів / Упоряд.: І. Бутич, А. Батюк, П. Костриба, В. Кузьменко, Л. Нагорна. – К.: Державне видавництво політичної літератури УРСР, 1963. – 488 с.
22. Олійник Ю. Нацистський окупаційний режим в генеральній окрузі «Волинь-Поділля» (1941-1944 рр.) / Ю. Олійник, В. Завальнюк. – Хмельницький: Поліграфіст-2, 2012. – 320 с.
23. Перше засідання Української ради довір'я на Волині // Волинь (Рівне). – 1941. – 7 вересня.
24. Праця Центрсоюзу у Рівному // Волинь (Рівне). – 1941 р. – 23 жовтня.
25. Про справи окружної «Просвіти» // Волинь (Рівне). – 1942 р. – 5 лютого.
26. Українська рада довір'я на Волині // Волинь (Рівне). – 1941. – 1 вересня.